

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վերգիլիոսի Ենեականը :

Ինչպէս որ Հոմերոսի Լիականին մասնաւոր կատարելութիւնները պարզութիւնն ու աշխոյժն է, ասանկ Լանեականին ձիւղքերն ալ վայելչութիւն ու փափկութիւն են : Տարակոյս չկայ որ Վերգիլիոս Հոմերոսի պէս կենդանի ու վսեմ բանաստեղծ չկրնար սեպուիլ . բայց ինքն ալ ընդ հակառակն անոր նման անհոգութիւններ չընէր երբեմն իր դիւցազներգութեան մէջ, դարձեալ՝ փոփոխութիւն շատ կայ իր գիրքերուն մէջ, և անկէց աւելի կոկ, կարգաւորեալ ու ազնուական կերպ մը բոլոր քերթութեան մէջ բռնած է :

Երբոր Լիականը կարդալ կը սկսիս, կը տեսնես որ ամենէն աւելի հեռաւոր ու վայրենի ժամանակներ դիմացդ կ'ելլեն . իսկ երբ Լանեականը կը բանաս, () գոստոսի դարուն բարակութիւնն ու ողորկութիւնը կը գտնաս : Լանեականին մէջ չես հանդիպիր գերիաղջկան մը համար դիւցազանց մէջ վէճեր, ոչ բուռն կրքի նախատալից ու անվայել խօսքեր . հապա չքեղ տեսարանով մը կը բացուի դիւցազներգութիւնը . հերոս աստուածուհին կը մտածէ որ արգիլէ Լանասայ Խտալիա հաստատուիլը, ու Լանաս բոլոր իր բանակին հետ ալեկոծեալ ծովու մը մէջ կը տագնապի, որ գերազանց բանաստեղծական ոճով մը նկարագրուած է :

Լանեականին նիւթը՝ ըստ իմ կարծեացս՝ Հոմերոսի երկու դիւցազներգութեանց նիւթերէն ալ աւելի յարմար ու աղուոր է : Ընդ կրնար անկէց աւելի ազնուական ու դիւցազներգութեան վսեմութեանը արժանաւոր, և ոչ անկէց աւելի հռոմէական ժողովրդոց հաճոյական ու հետաքրքրական բան ըլլալ, որ իրենց սերունդը Լանասայ պէս հռչակաւոր դիւցազնէ մը առաջ եկած ըլլայ : Նիւթը փառաւոր էր յինքեան . երկրին աւանդութիւնները բանաստեղ-

ծութեան հիմունքն էին . ազատութիւն ունէր քերթողը Հոմերոսի պատմութեանց հետ կապակցել իր պատմութիւնները, ու յոյն դիցաբանութիւնը գործածել իր գիրքերուն մէջ . դիւրին էր իրեն հռոմայեցւոց ապագայ քաջութիւնները ստեպ մէջ բերել, նըկարագրել զԽտալիա, ու նոյն իսկ հռոմայ երկիրը իր հին ու առասպելական վիճակին մէջ : Լանասայ մտածութիւններուն հերայէն միշտ խափանուիլը՝ կը ծնանի զանազան դիպուածներ, ճանապարհորդութիւններ, պատերազմներ, և ախորժելի խառնուրդ մը առաջ կը բերէ խաղաղութեան ու պատերազմի գործոց : Լանէ բանէ աւելի՝ ես կարծեմ որ Վերգիլիոսի Լանեականին պէս դիւցազներգական պատմութեան օրինակ մը չկրնար գտնուիլ հիմնական կարծիք մըն ալ չեմ տեսնար քննաբաններէն ու մանց զուրցածը՝ թէ Լանեականը այլաբանական քերթուած մը ըլլայ, որն որ միշտ () գոստոս կայսեր բնաւորութեանն ու իր թագաւորութեան ժամանակին ակնարկէ, կամ թէ Վերգիլիոսի՝ Լանեականը շինելու դիտաւորութիւնն եղած ըլլայ հաւնեցընել հռոմայեցւոց այն կայսեր կառավարութիւնը, որն որ Լանասայ բնաւորութեան տակ ծածկուած կը սեպուի : Երաւցընէ Վերգիլիոս ալ, նոյն դարուն ուրիշ բանաստեղծից պէս, իր նիւթին մէջ գտնուած առիթները ամենեւին չփախցընելով () գոստոսի գովեստներ կը տողէ : Բայց երևակայելը թէ ինքը բոլոր իր քերթուածոյն մէջ քաղաքագիտական նպատակ մը ունեցած ըլլայ, մտացածին կարծիք մը կ'երևայ ինձի : Ինքը իբրև բանաստեղծ բաւական պատճառ ունէր աս նիւթս ընտրելու . որովհետեւ մեծ էր ու ախորժելի, և աւելի յարմար իր հանճարոյն, ու այնպիսի առաւելութիւններ ունէր, ինչպէս որ վերը նշանակեցի, որոնցմով լիովին կրնար իր բանաստեղծական տաղանդը ցուցընել :

Վործողութեան միութիւնը կատարելապէս պահուած է . որովհետեւ սկիզ-

բէն ինչուան վերջը մէկ առարկայի մը միայն ամէն բան ուղղուած է, որ է Ննէասայ Խաւիա հաստատութիւնը աստուածոց հրամանով: Պատմութիւնը շատ տարիներու դիպուածներ ըլլալով, իմաստնաբար ասոնց մէկ մասը դիւցազնին բերանը դրուած է: Վրուագները բաւականապէս աղէկ կապակցութիւն ունին զխաւոր առարկային հետ. ու քերթութեան հանդոյցը, որ է հին կերպով՝ այսինքն հրաշքներով, գեղեցիկ հնարած է: Հերայի երդումն որ Տրոյացիք Խաւիա չգետեղուին՝ առաջ կը բերէ այն ամէն դժուարութիւններն որ Ննէասայ ձեռք զարկած գործոյն դիմացը կ'ելլեն, ու մարդկային գործողութիւնները աստուածային գործողութեանց հետ կը միաւորէ բոլոր գրուածքին մէջ: Լնկէց կ'ելլայ ան մրրիկն որ Ննէասը Լիւրիկէի ափանց վրայ կը ձգէ. անկէց՝ Վիդէի սէրը, որ կը ջանայ զանկայ Կարբեդոն բռնելու. ու Տուրնոսի անոր հետ գէնքով ընդդիմանալը. մինչև վերջապէս դաշն մը դնելով Լրամազդայ հետ՝ որ տրոյական աւնունը փոխուի լատին անուան, Հերա մէկդի կը ձգէ իր բարկութիւնը, ու դիւցազնը կը յաղթանակէ:

Բոլոր այս մասերուն մէջ Սիրգիլիոս մեծ վարպետութիւն, ընտրողութիւն ու շատ արուեստ ցուցուցած է: Բայց այսպիսի գերազանց բանաստեղծի մը կատարելութիւններուն վրայ զարմանալով ալ հանդերձ, չենք կրնար զանց առնել ցուցնելու այն պակասութիւններն, որոնց մէջը ինկած է ինքը: Եթէ և առաջ՝ Ննէականին մէջ դրեթէ մէկ բնաւորութիւն մը չկայ որոշ ստորագրուած: Եւ կողմանէ շատ անախորժ ու ցուրտ կ'երևնայ Լիւրականին համեմատութեամբ, որ լի է բնաւորութիւններով ու կենդանութեամբ: Եթատ, Ալովանթոս, Լնթէոս, և ուրիշ տրոյացի դիւցազուններն որ Ննէասայ կ'ընկերեն Խաւիա երթալու համար, անանկ տարտամ ու անծանօթ կերպարանքներ են, որ թէ և վսեմ զգացմունքներ ցուցնեն, թէ

և մեծամեծ գործքեր կատարեն՝ իրարմէ չեն զոնազանուիր: Եթն իսկ Ննէաս ալ նշանաւոր դիւցազն մը չէ. իրաւ իբրև արդար ու կրօնասէր մարդ մը նկարագրուած է, բայց իր բնաւորութե վրայ անանկ յատկութիւններ չկան, որ սիրտ կը շարժեն. պաղ ու անտարբեր է ինքը, և իր Վիդէի հետ բռնած բոլոր կերպին, ու մասնաւորապէս իր խօսակցութեանը մէջ՝ երբոր անիկայ կը կասկածի որ Ննէաս զինքը թողու միտք ունի, կարծրասիրտ ու անզգայ ոգի մը կը ցուցնէ ինքզինքը, որով ամենէնին սիրելի չընեն իր անձը: Վիդէի բռնաւորութեան պէս աղէկ բոլոր Ննէականին մէջ ուրիշ բնաւորութիւն մը առնուած չէ. իր կրից բորբոքը, իր բարկութեան սաստկութիւնը, ու իր այլայլութեան բռնութիւնը այնպիսի կերպարանք մը առջևնիս կը հանեն, որ Սիրգիլիոսի ուրիշ ամէն գծագրած կերպարանքներէն շատ աւելի կենդանի է:

Բայց ի աս բնաւորութեանց անկատարութենէն, նաև նիւթին բաժանմունքն ու կարգը տեղ տեղ պակասաւոր են: Իրաւ մտածելու է նաև թէ այս այնպիսի գրուածք մըն է, որ բոլորովին կատարելագործած չէ. որովհետև կ'ըսուի թէ վեց յետին երգերը վերջին աչքէ չէ անցուցած հեղինակը, ու անոր համար աղօսարբեր է իր կտակին մէջ՝ որ բոլոր քերթուածը կրակ ձգուի: Սակայն թէպէտ ասով կրնան ներուիլ գործագրութե մէջ եղած թերութիւնները, բայց չեն կրնար պաշտպանուիլ այն վրիպակներն որ բուն նիւթին վրայօք կը գտնուին գրուածքին վերջին մասերուն մէջ: Եւ ատինաց հետ եղած պատերազմը շատ ստորին է վսեմութեան կողմանէ՝ համեմատելով այն նշանաւոր առարկաներուն հետ, որ աչքիդ առջևը նկարուած են առաջ՝ Տրոյիոյ կործանման, Վիդէի սիրոյն, ու դժոխք իջնալուն մէջ: Եւ պատերազմին պատմութեան կերպին մէջ թերևս աւելի էական պակասութիւն մը կայ. ընթերցողին եռանդը կը վառուի Տուրնոսի կողմը ըլլալ ու թշնամի Ննէասայ: Տուրնոս՝ ե-

ընտանիքի ու քաջասիրտ իշխանը՝ սիրահարուած է Վալինիոյ, որուն հետ ազգախառնութեան կապանօքն ալ միացած է . և հասարակաց հաւանութեամբ անոր հետ ամուսնանալու կը սահմանուի, ու մասնաւորապէս աղջկան մօրը խնամարկութիւնն ստացած է : Վոյնիսկ Վալինիա ալ ընդդիմութիւն մը չցուցնէր աս հարսանեաց : Յանկարծակի վրայ կը հասնի օտարական մը, հեռու երկրէ փախստական մը, որն որ ամենեւին զՎալինիա տեսած չէ, և պատգամներու ու դուշակութեանց վրայ հիմնելով իր խաղի հաստատուելուն իրաւունքը՝ վերիվար կ'ընէ բոլոր երկիրը պատերազմով, կը սպաննէ Վալինիոյ սիրահարը, ու անոր մօրը մահը կը պատճառէ : Յայտնի է որ այս կերպ ուրուագիծ մը քերթութեան դիւցազնին կողմը չհակամիտեր զմեզ . և աս պակսութիւնը դիւրաւ կը սրբագրուէր, թէ որ բանաստեղծը անանկ մը ձեռքով ըլլար, որ լոյսաւ փոխանակ վշտացնէր զՎալինիա՝ ազատէր զանկայ նախանձորդէ մը, որն որ թէ անոր և թէ բոլոր այն երկրին բնակիչներուն ատելի ըլլար :

Իսկ հանդերձ աս պակսութիւններով ալ, որոնք հարկաւոր էր նշանելը, Սիրգիլիոս անանկ գեղեցկութիւններ ունի, որ արժանապէս դարուց զարմանքը շարժած են, և որոնցմով ինչուան այսօրուան օրս հաւասարակշիւ կը սեպուի ինքը հոմերոսի հետ : Սիրգիլիոսի գլխաւոր ու իրեն յատուկ գերազանց ձիրքը, որուն մէջ ըստ իմ կարծեացս քաջ է քան զամենայն բանաստեղծս, փափկութիւնն է : Ինութիւնը ընտիր զգայունութիւն մը տուած էր իրեն . Սիրգիլիոս իր նկարած տեսարաններուն ամենէն աւելի գորովալից զգացմունքները կը զգար իր անձին վրայ, որով և մէկ խօսքով մըն ալ միայն մարդու սիրտը կը շարժէ : Երկայ՝ դիւցազններգութեան մը մէջ վսեմութենէն ետքը ամենէն առջի կատարելութիւնն է, և հեղինակին քերթուածը շատ հետաքրքրական ընել կու տայ :

Իլիականին մէջ փափկութեան կողմանէ գեղեցկագոյն կտորն է հեկտորի տեսութիւնը Ենդրոմաքեայ հետ . բայց լոյսականին մէջ շատ կտորներ կան : Երկրորդ գիրքը ինչուան հիմա շինուած երևելագոյն գործքերէն մէկն է . և Սիրգիլիոս բոլոր իր հանճարին ուժը ցուցուցած է այս նիւթին մէջ, որ խել մը տեսարաններ կը ներկայացնէր՝ ու մանք փափուկ և ումանք ահաւոր : Վիշեր ատեն այրած ու կողոպտուած քաղքի մը տուած սարսափելի գաղափարները, խառնուած են վերջը սիրալիր ու սրտաշարժ դիպուածներու հետ : Պրիամոս ծերուն մահուան նկարագրութեան պէս բան մը չկայ որ աւելի աղէկ ստորագրուած ըլլայ որ և իցէ բանաստեղծէ . և լոյսասայ, Ենքիսեսի ու Երեւսայ ընտանեկան խօսակցութիւնները կարգէ դուրս փափկութիւն ունին : Լոյսականին ուրիշ շատ մասերուն մէջ ալ նոյն սրտաշարժ ոգին կ'երևնայ, և աս կտորները ամենէն աւելի յարգ ունեցած են : () ըրնակի համար՝ չորրորդ գիրքն որ Վիդէի դժբաղդ սէրն ու մահը կը նկարագրէ, արդարապէս միշտ գովուած է, ու բարձրագոյն աստիճանի գեղեցկութիւններով լի է : Լոյսասայ հանդիպումը Ենդրոմաքեայ ու հելենոսի հետ՝ երրորդ գրքին մէջ, Պալլաս տեսի ու Լաւանդրոսի, Երիսոսի ու Երիաղոսի, Եաւսոսի ու Երգենտիոսի դրուագները՝ խաղի պատերազմին մէջ, բոլոր ասոնք ապացոյցներ են՝ որ կը ցուցնեն բանաստեղծին յաջողակութիւնը փափուկ զգացմունքներ մարդկային սրտին մէջ ծնանել տալու : Ետն զի պէտք է դիտենք, որ թէպէտ Լոյսականը հաւասար չէ ամէն տեղ, ու երբեմն տկար է, սակայն ամէն մասին մէջ ցրուած են գեղեցկութիւններ, ու նոյն իսկ վեց յետին գիրքերուն մէջ ալ բաւականապէս կան : Են գիրքերն որ կ'առաւելուն գեղեցկութիւններով, բաց ի առաջին, երկրորդ, չորրորդ ու վեցերորդ գրքէն՝ են եօթներորդ, ութերորդ ու երկուսասներորդ գիրքերը :

Սիրգիլիոսի կոխները շատ աւելի

ստորին են քան զՀոմերոսինները աշխուժութեան ու վսեմութեան կողմանէ . բայց Անէասայ դժոխք իջնալուն մէջ խել մը կը գերազանցէ ինքը Պոլիսականին մէջ գտնուածէն : Իստեակիս մէջ ամբողջ հիները հաւասար բան մը չունին Անէականին վեցերորդ գրքին : Տեսարաններն ու առարկաները բոլորն ալ վեհ են , ու մարդուս միտքը կը գրաւեն այն կրօնական փառաւոր սարսափով , որ աներեւոյթնոր աշխարհք մը մտնալու ատեն պէտք է ունենալ : Իմբողջ նկարագրութեան մէջ կը տեսնես նաեւ փիլիսոփայական վսեմութիւն մը , որուն Սիրգիլիոսի պղատոնական հանճարը , ու () գոստոսի դարուն ընդարձակ գաղափարները՝ այնպիսի շքեղութիւն մը տուեր են , որ Հոմերոսի դարուն անկիրթ գաղափարներուն անոր տուածէն շատ վեր է : Իսկ տաղաչափութեան անուշութեանն ու աղուորութեանը գալով , անանկ ծանօթ են ասոնք Սիրգիլիոսի ամէն գրութեան մէջ , որ աւելորդ է անոնց գովեստին վրայ խօսքերնիս երկնցընելը :

Վիւցագնէրգակ քերթութեան երկու գլխաւոր ախոյեանները բաղդատել ուղելով իրարու հետ , կ'ըսենք որ զՀոմերոս առանց տարակուսի իբրեւ մեծագոյն հանճար սեպելու է , ու զՍիրգիլիոս իբրեւ աւելի կարգաւորեալ գրող հեղինակ : Հոմերոս նախատիպ եղաւ իր արուեստին մէջ , և կը տեսնուին իր վրայ ան գեղեցկութիւններն ու պոսկսութիւնները , որ նախատիպ հեղինակի մը մէջ պէտք է որ գտնուին՝ համեմատելով զինքը ետեւէն եկածներուն հետ . այսինքն՝ աւելի յանդգնութիւն մը , աւելի քնականութիւն մը , աւելի յաջողակութիւն մը , աւելի վսեմութիւն , ու աւելի ուժ . բայց միանգամայն աւելի անկանոնութիւն , ու աւելի անհոգութիւն : Սիրգիլիոս միշտ աչքին առջեւ բռնած է Հոմերոսը , ու շատ կտորներու մէջ աւելի թարգմանած է զանիկայ՝ քան թէ նմանած : () ըինակի համար , մըրիկին նկարագրութիւնը՝ Անէականին առաջին գրք-

քին մէջ , ու Անէասայ խօսակցութիւնը աս առթին՝ թարգմանուած են Սիրգիականին հինգերորդ գրքէն . չիշենք Սիրգիլիոսի բերած գրեթէ ամէն նմանութիւնները , որոնք Հոմերոսիններէն օրինակած են : Ինոր համար առանց ամենեւին երկբայութեան՝ գիւտի մէջ գերազանցութիւնը Հոմերոսի տալու է : Ինտրողութեան մէջ գերազանցութեանը գալով , թէպէտ շատ քննաբանք Սիրգիլիոսի կ'ուզեն տալ անիկայ , սակայն իմ կարծիքիս նայելով դեռ տարակուսի մէջ է : Ինացած բաներուն մէջ՝ Հոմերոսի վրայ կը նշմարենք յունական վառ կենդանութիւնը , իսկ Սիրգիլիոսի վրայ՝ հռոմէական վեհութիւնը : Հոմերոսի երեւակայութիւնը շատ աւելի հարուստ ու առատ է , իսկ Սիրգիլիոսինը՝ աւելի զուտ ու կարգաւորեալ : Բնջինին վարպետութիւնն է մարդուս մտաց աշխոյժը տաքցընել , իսկ երկրորդինը՝ սիրտ շարժել : Հոմերոսի ոճը աւելի պարզ ու աւելի վառվռուն է , իսկ Սիրգիլիոսինը աւելի վայելուչ ու աւելի միակերպ : Բնջինը շատ առիթներու մէջ այնպիսի վսեմութիւն մը կ'առնէ , որուն երկրորդը ոչ երբէք կը հասնի . բայց ասիկայ ալ ընդհակառակն ոչ երբէք դիւցազներգական բարձր ոճէն վար կ'իյնայ , որն որ Հոմերոսի վրայ չենք կրնար ըսել : Սակայն մենք որպէս զի ամենեւին նըւազեցընել չտանք այն զարմանքն որ աս երկու մեծ բանաստեղծներուն վրայ ծնած է , կը զուրցենք որ Հոմերոսի պոսկսութիւններուն մեծ մասը չտալու է իր հանճարին , հապա իր ապրած դարուն պարագայիցը . և Անէականին տըկար մասերուն համար ալ՝ մտածելու է որ այս գրութեանը հեղինակին մահուան պատճառաւ անկատար մնացած է :

ՊԼԵՐ¹

1 Սկզբնական երեւելի մասենադիր մըն է , որուն ընթացքի գեղեցիկ Դարո-Ռեանց անուշով գրութեանը անհուած է այս յօդուածը :